

พื้นฐานมาตรฐานทางจริยธรรมอิสลาม: คุณูปการของอิสลามในการแก้ไขวิกฤตสิ่งแวดล้อมและความท้าทายในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

รับบทความ : 23 พฤศจิกายน 2564 ■ แก้ไขบทความ : 6 ธันวาคม 2564 ■ ตอบรับบทความ : 6 ธันวาคม 2564

*อีเมลผู้เขียนหลัก : yahprung@hotmail.com

มุฮัมมัดอิลยาส หล้าปริง¹

บทคัดย่อ

จุดประสงค์ เพื่อศึกษาการประกอบสร้างความหมายและการสถาปนาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ (human nature) และธรรมชาติของโลกอันเกิดจากการปฏิวัติทางปัญญาในยุโรป (Enlightenment) ซึ่งนำไปสู่การทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาลโดยเปรียบเทียบกับความหมายของมนุษย์และธรรมชาติ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกันของทั้งสองมโนทัศน์ในคำสอนของอิสลาม อันสามารถนำมาเป็นรากฐานทางจริยธรรมในการปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิธีการศึกษา ศึกษาเอกสารงานเขียนทางปรัชญาตะวันตกและผลกระทบของการพัฒนาอันเกิดจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมและเอกสารปรัชญาความคิดอิสลาม ตัวบททางศาสนา ตลอดจนเอกสารข้อเขียนเชิงวิพากษ์ปรัชญาตะวันตกของนักวิชาการทั้งมุสลิมและนักวิชาการที่ไม่ใช่มุสลิม

ผลการศึกษา การประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับ ธรรมชาติของมนุษย์ (human nature) และธรรมชาติของโลกอันเกิดจากการปฏิวัติทางปัญญาในยุโรป (Enlightenment) ที่ยืนยันว่ามนุษย์ไม่มีอะไรมากไปกว่าสัตว์และในทางสังคมมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Man is social animal) โดยมนุษย์มีธรรมชาติที่ไม่แตกต่างจากสัตว์ ทำให้คุณค่า ความสูงส่ง และความมีเกียรติของมนุษย์ได้ถูกลดทอนลง เมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในศตวรรษที่ 18 ความเป็นมนุษย์ถูกลดค่าเป็นเพียงหนึ่งในปัจจัยการผลิตของกระบวนการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม ขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีสถานะเป็นเพียงวัตถุดิบเพื่อสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดของมนุษย์ การสถาปนาความรู้ในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของโลกในลักษณะข้างต้น คือการปลดปล่อยจริยธรรมและความรับผิดชอบออกจากมนุษย์ นำไปสู่การทำลายล้างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์ อิสลามชี้ว่าธรรมชาติของมนุษย์คือ “สิ่งมีชีวิตทางจิตวิญญาณ (Man is spiritual being) หรือ “มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตทางจริยธรรม (Man is ethical being)” ระบบความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในอิสลามชี้ว่า มนุษย์มีความสูงส่งแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มโนทัศน์เรื่องโลกในฐานะที่เป็น อะมานะฮ์ (ความรับผิดชอบ) มนุษย์ซึ่งมีแก่นแท้ของความเป็นพิตราะ (ภาวะบริสุทธิ์) และเป็นคอลีฟะฮ์ (ตัวแทน) ของอัลลอฮ์ ^ﷻ บนหน้าแผ่นดิน เป็นรากฐานของจริยธรรม (ethics) เพื่อการปกป้องรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

¹ ดุษฎีบัณฑิต ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

การนำผลวิจัยไปใช้ สามารถนำหลักการของอิสลามในด้านการปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างความรู้ ความหมาย มโนทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์ ธรรมชาติ ในคำสอนของอิสลามไปบรรจุในหลักสูตรการเรียนการสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับประถม มัธยม

คำสำคัญ: ธรรมชาติของมนุษย์, อะมานะฮ์, ฟิตเราะฮ์, คอลีฟะฮ์, เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

Reviving Islamic Ethics: A contribution of Islam to Solving Environmental Crisis and the Challenge of Achieving Sustainable Development Goals: SDGs

Received: February 22, 2021; ■ Revised: May 5, 2021; ■ Accepted: May 20, 2021

*Author Email: yahprung@hotmail.com

Muhammad Ilyas Yahprung ¹

Abstract

Objective To study the construction of meanings and production of knowledge on human nature and worldview of the Enlightenment project underpinning the modern thoughts which responsible for the destruction of environment, in comparison with the Islamic worldview and meaning of man which provide the ethical principles for the protection and preservation of the planet Earth.

Methodology Documentary, the use of academic works on western-modern philosophy, industrial revolution and its devastating effects on the environment. The writings on Islamic philosophy and the critique of western thoughts by Muslim as well as non-Muslim thinkers are consulted. The sacred texts of Islam are also extensively referred to.

Research Findings The construction of meanings and production of knowledge on human nature and worldview of the Enlightenment project insists that human is nothing but matter devoid of spiritual significant. This perspective maintains that man is being categorized as animal, and like other animals their very existence is to compete for a survival. The concept of human nature as being the same as those of animals has been well established by the Enlightenment project. Similarly, knowledge of the meaning of the planet earth established that nature is but material resources waiting to be exploited to serve insatiable desire of man. This concept of human nature and the meaning of the planet earth give rise to the unprecedented destruction of environment and the devastating impact on man and his societies. Islam, however viewed man as spiritual being or ethical being. The essence of man is spiritual with its disposition toward higher ethical accomplishment. The mother earth has her own spirit, embed in it a life-support system. Thus, both man and the earth are one organic whole responsible for one another. The Islamic concepts of Amanah (trust), Firtah (purity) and Khalifah (bearer), among others are well established as the ethical back bones for protection and preservation of the environment.

Applications Islamic Knowledge on the meaning of man, the natural world and their relationships as well as the ethical principles of khalifah, amanah, fitrah, and the noble origin of man can be tough, particularly, in the primary and secondary's curricula.

¹ Ph.D., Assistant Professor, and Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University

Keyword: *Human nature, amanah, fitrah, khalifah, sustainable development Goals (SDGs)*

บทนำ

การปลูกฝังเกี่ยวกับ “ธรรมชาติของมนุษย์ (human nature)” ที่เชื่อว่ามนุษย์คือสัตว์หรือมีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากสัตว์ทำให้สัญชาตญาณดิบของมนุษย์ได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงและได้กลายเป็น “ธรรมชาติและแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์” ครั้นเมื่อเกิดการปฏิวัติทางความรู้ในยุโรปหรือที่เรียกว่า Enlightenment และเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในเวลาต่อมาจึงทำให้ความมนุษย์มีฐานะลดลงโดยมนุษย์เป็นเพียงทรัพยากรมนุษย์อันเป็นส่วนประกอบหนึ่งในปัจจัยการผลิตในกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรม ขณะที่โลกและทรัพยากรที่อยู่ในโลกมีสถานะเป็นเพียงวัตถุดิบเพื่อสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดของมนุษย์ การผลิตสร้างความรู้ (construction of knowledge) ในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของโลกในลักษณะข้างต้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการปลดปล่อยจริยธรรม (ethics) และความรับผิดชอบออกจากมนุษย์เพื่อการผลิตที่สนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดนี้เองได้นำไปสู่การทำลายล้างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ตัวเลขชี้วัดระดับความอันตรายในด้านต่าง ๆ ทั้ง สภาพอากาศที่เป็นพิษจากฝุ่นและแก๊สพิษ ภาวะโลกร้อน น้ำและดินที่ปนเปื้อนไปด้วยสารพิษ ปรากฏการณ์ภัยธรรมชาติเช่นน้ำท่วมอย่างสาหัสรุนแรง ตลอดจนความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน เป็นข้อพิสูจน์ได้อย่างปราศจากข้อสงสัยถึงภาวะวิกฤติที่โลกใบนี้กำลังเผชิญ โดยในการประชุมรัฐภาคีกรอบอนุสัญญา

สหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศสมัยที่ 26 (The 26th Conference of the Parties) ณ เมืองกลาสโกว์ ประเทศสหราชอาณาจักร ในวันที่ 1-12 พฤศจิกายน 2564 นายกรัฐมนตรีอังกฤษ นาย บอริส จอห์นสัน กล่าวว่า “โลกขณะนี้เหลือเวลาเพียง 1 นาที ก่อนเที่ยงคืน” หมายความว่าเป็นเวลาหัวสุดท้ายก่อนที่จะทุกอย่างจะไม่สามารถกู้กลับมาได้อีกเนื่องจากสภาวะโลกร้อนซึ่งในปัจจุบันโลกร้อนขึ้น 2.7 องศาเซลเซียส เมื่อเปรียบเทียบกับระดับอุณหภูมิของโลกก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยสหประชาชาติ หรือ UN เตือนว่าอุณหภูมิขนาดนี้เป็นระดับที่เป็น “หายนะทางภูมิอากาศ” และ UN ได้วางเป้าหมายว่าอุณหภูมิของโลกจะต้องไม่เพิ่มขึ้นเกิน 1.5 องศาเซลเซียสเมื่อเปรียบเทียบกับระดับอุณหภูมิก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม

ก่อนการปฏิวัติทางความคิดและปฏิวัติอุตสาหกรรมในตะวันตก ธรรมชาติของมนุษย์และความหมายของโลกมิได้เลวร้ายและด้อยค่าเช่นนี้ มนุษย์มิได้ถูกลดค่าเป็นเพียงสัตว์ หากแต่มนุษย์คือ “สิ่งมีชีวิตทางจิตวิญญาณ (Man is spiritual being) หรือ “มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตทางจริยธรรม (Man is ethical being)” (Nasr, 1968) จาริตทางความคิดที่สืบทอดและสั่งสมกันมาจนได้รับการยอมรับให้เป็นระบบความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ยืนยันว่ามนุษย์มีความสูงส่งแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เพราะโดยธาตุแท้แล้วมนุษย์คือจิตวิญญาณ (spiritual) ธรรมชาติของมนุษย์คือความมีจริยธรรมและความรับผิดชอบ (ethical) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แก่นแท้ (essence) ของมนุษย์คือจิตวิญญาณ

ซึ่งมีลักษณะเอียงไปทาง (disposition) การแสวงหาความสูงส่งทางจริยธรรม (ethics) และความเป็นเหตุเป็นผล (reason and rationality) ขณะที่ร่างกายอันมีลักษณะร่วมกับสัตว์เป็นเพียงอุบัติเหตุ (accidental) มิใช่แก่นแท้ของมนุษย์ และมีลักษณะตรงข้ามกับจิตวิญญาณ กล่าวคือมีผัสสะ (senses) ที่มีลักษณะเอียงไปทางการตามอารมณ์ใฝ่ต่ำและความไร้เหตุผล ในทำนองเดียวกัน ความหมายของโลกก็ไม่ได้มีลักษณะเป็นเพียงสสารหรือวัตถุที่ไร้ชีวิตซึ่งตัดขาดจากมนุษย์หรือมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะทาสผู้รับใช้นาย หากแต่โลกมีจิตวิญญาณเป็นของตัวเอง และมีระบบยังชีพ (Earth's life-support systems) ทั้งเพื่อตัวเองและเพื่อมนุษย์ (Eaton, 1993)

มโนทัศน์ (concept) เกี่ยวกับธรรมชาติของโลกและมนุษย์ดังกล่าวข้างต้นได้รับการจัดระบบ (systematized) และปรับแต่ง (refined) โดยอิสลามให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ในระบบคิดอิสลาม มนุษย์ไม่เพียงแต่เป็นสิ่งมีชีวิตทางจิตวิญญาณเท่านั้นแต่แก่นแท้ของมนุษย์นั้นมีความบริสุทธิ์ (พิถีพิถัน) และมนุษย์มีสถานะที่สูงส่งเนื่องจากมนุษย์เป็น “คอลีฟะฮ์” หรือตัวแทนของอัลเลาะห์ ﷻ บนหน้าแผ่นดิน ขณะที่โลกเป็นสิ่งถูกสร้างที่เป็น “อะมานะฮ์” หรือความรับผิดชอบแก่มนุษย์ซึ่งถูกกำกับโดยมาตรฐานทางจริยธรรมที่ชัดเจนจากคัมภีร์อัลกุรอานที่มนุษย์จะต้องไม่สร้างความเสียหายหรือการคอร์รัปชันให้เกิดขึ้นบนหน้าแผ่นดิน (เช่น อัลกุรอาน 2:11)

ก็ต่อเมื่อมีการฟื้นฟูและสถาปนาความหมายของความเป็นมนุษย์และความหมายหรือธรรมชาติของโลกเสียใหม่ โดยสร้างโลกทัศน์และความรู้จากความหมายนั้น ระบบความรับผิดชอบทางจริยธรรม (ethics) อันเป็นรากฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม

(social responsibility) และการขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หรือถ้าเกิดขึ้นก็เป็นเพียงระบบพูดแต่ปาก (lip service) ที่ปราศจากรากฐานทางความคิดและการตกผลึกทางปัญญาหรือเป็นเพียงวาทกรรมที่ซ่อนวาระทางการเมืองและการสร้างอำนาจของมหาอำนาจยุโรปและสหรัฐโดยเป็นเครื่องมือเพื่อกดดันและแทรกแซงประเทศโลกที่สาม และท้ายที่สุดจะไม่สามารถสร้างผลกระทบใด ๆ ทั้งในเชิงตัวบุคคลและในเชิงโครงสร้างเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพวิกฤติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและวิกฤติทางสังคมไปสู่เป้าหมาย (SDGs) ที่ได้วางไว้

ข้อเขียนชิ้นนี้ถกเถียงว่าระบอบคิดและความรู้อันมาจากยุคตื่นรู้ทางปัญญา (Enlightenment) ของตะวันตก ไม่อาจเป็นรากฐานทางจริยธรรมในการปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากแนวคิดดังกล่าวโดยตัวมันเองไม่ได้เป็นมิตรกับธรรมชาติมาตั้งแต่เริ่มต้น และโดยที่โลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะข้างต้นได้ถือเอาอำนาจของมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง (anthropocentric) โลกทัศน์นี้จึงเป็นแหล่งบ่มเพาะหน่อเนื้อของการสร้างอำนาจไปกดขี่ทั้งธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าอิสลามสามารถเป็นผู้นำในการสร้างความคิด นโยบายและการปฏิบัติไปสู่การปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากโลกทัศน์และมาตรฐานทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับการรักษาปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเป็นเนื้อหนึ่งเดียวกันกับโลกทัศน์ของอิสลาม และเสนอว่าประเด็นการปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่ชุมชนมุสลิมสามารถนำเสนอต่อชุมชน สังคมและประชาคมระหว่างประเทศ เป็นตัวอย่างของประชาชาติที่ดีเลิศ ให้สังคมได้เป็นประจักษ์พยานต่อ

ความสวยงามของอิสลามท่ามกลางความหวาดกลัวอิสลาม (Islamophobia) อยู่ในปัจจุบัน

ธรรมชาติและความหมายของมนุษย์และโลก: รากฐานของความรับผิดชอบทางจริยธรรม (Ethics)

หลักสูตรวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมและต่อเนื่องมายังวิชาพื้นฐานในมหาวิทยาลัยได้ผลิตสร้างความรู้ ไปในทิศทางเดียวกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม (social animal) หรือมนุษย์เป็นสัตว์การเมือง (political animal) โดยชี้ว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่เห็นแก่ตัวอย่างร้ายกาจ วิชารัฐศาสตร์วาดภาพมนุษย์ไว้อย่างน่ากลัวว่า แม้วามมนุษย์เป็นสัตว์สังคม [การเมือง] หากแต่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีพฤติกรรมที่ไม่ดีนัก ทั้งนี้เพราะสัญชาตญาณการเอาตัวรอดแบบสัตว์ โดยมนุษย์มักใช้อำนาจกดขี่มนุษย์ด้วยกัน แม้ในทางกายภาพมนุษย์มีความอ่อนแอ กล่าวคือตัวไม่ใหญ่เท่าช้างหรือวิ่งได้ไม่เร็วเท่าเสือชีตาห์ หรือไม่มีกรงเล็บที่ทรงพลังเท่าหมีหรือสิงโต แต่การที่มนุษย์มีสติปัญญาทำให้มนุษย์สามารถสร้างอาวุธเพื่อปกป้องตัวเองและเอาชนะสัตว์ร้ายได้ กระนั้นก็ตามอาวุธที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากสัตว์ไม่เพียงพอต่อการป้องกันภัยคุกคามจากมนุษย์ด้วยกันเองเนื่องจากมนุษย์สามารถครอบครองอาวุธดังกล่าวได้อย่างเท่าเทียมเสมอกัน ดังนั้นจำเป็นจะต้องมีอำนาจบางอย่างที่ยับยั้งมนุษย์ด้วยกันเอง โดยอำนาจนั้นต้องถูกมอบหมายให้ครอบครองโดยคนใดคนหนึ่ง ซึ่งมีสิทธิอำนาจ (authority) ในอันที่จะทำให้ผู้คนสามารถเรียกหาเพื่อหยุดยั้งจากการโจมตีซึ่งกันและกัน (Bluntschli, 2000)

การปลูกฝังเกี่ยวกับ “ธรรมชาติของมนุษย์ (human nature)” ที่ชี้ว่ามนุษย์คือสัตว์และมีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากสัตว์อื่น ทำให้ความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในแง่

ร้ายได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงเมื่อเกิดการปฏิวัติทางความรู้ในยุโรปหรือที่เรียกว่า Enlightenment หรือยุคของการตื่นรู้ทางปัญญาของมนุษย์ไปสู่ภาวะที่เรียกว่าความเป็นสมัยใหม่ (modernity)

แนวคิดหลักของ Enlightenment คือ มนุษย์ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจของพระเจ้าอีกต่อไป Immanuel Kant (1724-1804) นักปรัชญาชาวเยอรมันผู้วางรากฐานของการตื่นรู้ทางปัญญาชี้ว่า การตื่นรู้ทางปัญญาคือการเปลี่ยนแปลงภาวะทางจิตใจของมนุษย์ (a change of state of man's mind) โดยการยอมรับเหตุผล (human reason) และความเป็นเหตุเป็นผล (rationality) ให้มีอำนาจเหนืออำนาจอื่น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นช่วงเวลาที่มนุษย์นำเอาอำนาจของเหตุผลที่ตัวเองมีออกมาใช้ (ในการเผชิญกับปัญหา) โดยไม่ต้องพึ่งพณาการตัวเองกับอำนาจใด ๆ (เช่น อำนาจของพระเจ้า ศาสนา อำนาจของจารีต ประเพณี ฯลฯ) (The moment when humanity is going to put its own reason for use, without subjugating itself to any authority)

การปลดปล่อยพระเจ้าออกจากภาวะจิตใจของมนุษย์และสถาปนาเหตุผลของมนุษย์ให้มีความเหนืออำนาจใด ๆ นำไปสู่การสร้างมาตรฐานใหม่ที่ถือว่าเหตุผลเป็นมาตรวัดของจริยธรรม คุณค่า ปทัสถาน ระบบความคิดความเชื่อ ตลอดจนระบบความรู้ที่มีอยู่ในสังคม กล่าวโดยสรุปคือสิ่งที่ถูกยอมรับในสังคมว่าเป็นความรู้หรือความจริงต้องถูกทดสอบโดยระบบเหตุผลของมนุษย์และถ้าระบบดังกล่าวไม่อาจเข้ากันได้กับระบบเหตุผลมันจะต้องถูกลดค่าให้เหลือเป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคล (ที่ไร้เหตุผล) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การตื่นรู้ทางปัญญาของตะวันตกเป็นการสถาปนาให้มนุษย์กลายเป็นมาตรวัดของทุกสรรพสิ่ง ผลักดันให้มนุษย์มี

ความหวังการในอำนาจอันนำไปสู่การควบคุมทรัพยากรทุกอย่างที่มีในโลกให้อยู่ภายใต้เงื้อมมือของมนุษย์นั่นเอง และเมื่อมนุษย์ได้ตัดพระเจ้าออกไปจากระบบคิดดังที่นิทเชต์ (Friedrich Wilhelm Nietzsche: 1844-1900) ได้ยืนยันว่าพระเจ้าตายแล้ว (god is dead) สถานะของมนุษย์จึงไม่เหลือความสูงส่งอีกต่อไปทั้งนี้เนื่องจากเมื่อมนุษย์ไม่ได้มาจากพระเจ้า ธรรมชาติของมนุษย์จึงเหลือแค่เป็นเพียงสสาร ดังที่ อเล็กซานเดอร์ ฟอน ฮุมโบลด์ท (Alexander von Humboldt: 1769-1859) นักคิดในสำนักคิดธรรมชาตินิยมซึ่งเป็นสดมภ์หลักทางความคิดของ Enlightenment ชี้ว่า:

“มนุษย์มิใช่อะไรอื่นนอกจากสารเคมีที่รวมกันเป็นตัวเขา ถ้าเรานำคนมาคนหนึ่งแล้วแยกแยะหน่วยย่อย ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของมนุษย์ออกให้หมด ก็เหลือแค่อิเล็กตรอนกับโปรตอน จะไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก ไม่มีจิต ไม่มีวิญญาณไม่มีสภาพจริงใด ๆ อีกนอกจากอิเล็กตรอนกับโปรตอนอันเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสสาร การรวมตัวของสารเคมีที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวมนุษย์เป็นผลผลิตอันยาวนานของกระบวนการวิวัฒนาการ”

(อ้างถึงใน Ansari, 1995)

ความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นเพียงสสารได้รับการสารถต่อและพัฒนาโดย จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1859-1952) ที่ชี้ว่าเมื่อมนุษย์มิใช่อื่นใดนอกจากโปรตอนกับอิเล็กตรอนที่มีลักษณะเฉพาะบางอย่าง โดยลักษณะเฉพาะที่ว่านี้มีความพิเศษที่เรียกว่าปัญญา (intellect) ดังนั้นหน้าที่ประการเดียวของปัญญาคือการเลือกสิ่งที่เป็นอรรถประโยชน์สูงสุดในการอยู่รอดของมนุษย์ โดยดิวอี้เห็นว่า:

“ปัญญาคือความสามารถที่จะมองเห็นเหตุการณ์ว่ามีทางเลือกหลายทางที่จะสนองความจำเป็น เป็นความสามารถที่เห็นภาพว่าสิ่งใดบ้างจะเป็นเครื่องช่วยหรืออุปสรรคในการปรับปรุงและปรับตัว การทดสอบว่ามีปัญญาหรือไม่ดูได้ที่พฤติกรรม การไม่สามารถปรับตัวคือไม่มีปัญญา การกระทำที่สามารถจัดการกับเงื่อนไขใหม่ ๆ ได้ก็คือการมีเหตุผลในระดับสูง”

(อ้างถึงใน Sardar, 1989: p.65)

ดิวอี้ยังได้พัฒนาความคิดเชิงอรรถประโยชน์นิยม (utilitarianism) ซึ่งได้ก่อกำเนิดมาก่อนหน้านั้นโดย เจเรมี เบนแธม (Jeremy Bentham: 1748-1832) ที่ชี้ว่าการกระทำใดดีหรือไม่ให้ดูว่าการกระทำนั้นให้ประโยชน์ที่เป็นความสุขที่เป็นความพึงพอใจ (pleasure) มากที่สุดแก่คนหมู่มากที่สุดหรือไม่ อ้างถึงใน Sardar (1989) ความคิดเช่นนี้ได้กลายเป็นรากฐานในการตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำของมนุษย์ในระบบความคิดสมัยใหม่และเป็นรากฐานของการขับเคลื่อนไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองความพึงพอใจของมนุษย์ และเนื่องจากมนุษย์เป็นเพียงส่วนประกอบของสสารความรับผิดชอบของมนุษย์จึงถูกจำกัดให้อยู่ในอาณาบริเวณที่การกระทำนั้นส่งผลต่อสสารหรือความทุกข์ร้อนทางร่างกาย (สสาร) เท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อมีคนจำนวนน้อยควบคุมอำนาจและความมั่งคั่งพวกเขาใช้อำนาจนั้นกวาดเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความมั่งคั่งยิ่งขึ้นไปอีกโดยที่มันไม่ส่งผลให้พวกเขามีความเดือดร้อนใด ๆ เนื่องจากความร่ำรวยและอำนาจได้ปกป้องพวกเขาเอาไว้ ยังไม่ต้องพูดถึงความรับผิดชอบทางจริยธรรมและการถูกสอบสวนในโลกหน้าที่พวกเขาไม่ได้มีความศรัทธาในเรื่องนี้ตั้งแต่ต้น

ความคิดมนุษย์นิยมที่สถาปนามนุษย์เป็นศูนย์กลางและใช้เหตุผลของมนุษย์เป็นมาตรวัดสิ่งอื่น และ ความคิดเชิงสารนิยมอันมีที่มาจากความคิดวิทยาศาสตร์นิยม (Scientism) ตลอดจนความคิดเชิงอรรถประโยชน์นิยมได้กลายเป็นสะพานให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในเวลาต่อมายิ่งทำให้มนุษย์มีฐานะเหลือแค่เพียงปัจจัยการผลิตโดยเป็นแค่ส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตเท่านั้น ขณะที่โลกและทรัพยากรที่อยู่ในโลกมีสถานะเป็นเพียงวัตถุดิบเพื่อสนองความต้องการ (ที่มีพื้นฐานมาจากธรรมชาติที่เลวร้าย) อันไม่สิ้นสุดของมนุษย์

การสถาปนาความรู้ในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของโลกในลักษณะข้างต้น และการผลิตเพื่อสนองความต้องการที่ไม่สิ้นสุดอันเป็นรากฐานทางความคิดของทุนนิยม (Capitalism) ได้นำไปสู่การทำลายล้างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ (Nelson, 2001) ตัวเลขชี้วัดระดับความอันตรายในด้านต่าง ๆ ทั้งสภาพบรรยากาศที่เป็นพิษ ระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วที่ทำให้เมืองใหญ่ ๆ อย่างกรุงจาร์กาตาร์ต้องอยู่ใต้ระดับน้ำและทำให้อินโดนีเซียต้องย้ายเมืองหลวงไปยังเกาะกาลีมันตันขณะที่กรุงเทพฯ ก็ประสบกับชะตาเดียวกัน ปรากฏการณ์ความแห้งแล้งอันเป็นที่มาของสงครามกลางเมืองในซีเรีย หรือน้ำท่วมที่กลืนกินชีวิตผู้คนในฟิลิปปินส์ บังคลาเทศ ตุรกี จีน ที่กินวงกว้างขึ้นทุก ๆ ปี หรือเหตุการณ์ในวันที่ 15 สิงหาคม 2564 ที่ได้เกิดฝนตกอย่างต่อเนื่องระดับสูงสุดในญี่ปุ่นจนทางการต้องสั่งอพยพคนเกือบ 2 ล้านคนใน 7 จังหวัด ซึ่งนักวิทยาศาสตร์จากหน่วยงานอุตุนิยมวิทยาญี่ปุ่น ยูชิอะดาคิ ชีว่า “เป็นสัญญาณเตือนครั้งใหญ่ของผลกระทบจากภาวะโลกร้อนเป็นเหตุให้ความรุนแรงของพายุฝนใน

ญี่ปุ่นและพื้นที่อื่น ๆ ทั่วโลกนั้นทวีความรุนแรงมากขึ้นอย่างชัดเจน” ปัญหาพลาสติกที่ถูกทิ้งเป็นขยะกระจายบนพื้นผิวโลกและทะเลอันนำไปสู่การบล็อกแหล่งอาหารซึ่งหนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทม์ (New York Times) รายงานว่าปัญหานี้จะกลายเป็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงที่สุด หรือฝุ่นขนาดเล็ก PM 2.5 ที่ปกคลุมทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหล่านี้เป็นตัวอย่างเพียงบางส่วนที่เป็นผลมาจากการสถาปนาความหมายของมนุษย์และโลกที่เราไม่เคยตั้งคำถามกับมัน ทั้งนี้ยังไม่นับรวมปัญหาทางสังคมอันการอันมีสาเหตุมาจากสภาพแวดล้อมที่เลวร้าย ทั้งปัญหาความเหลื่อมล้ำ การแย่งชิงทรัพยากรที่คนชายขอบถูกผลักออกไปจากถิ่นฐานบ้านเกิดจนต้องมุ่งหน้าเข้าสู่เมืองเพื่อขายแรงงานและยิ่งทำให้ปัญหาช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนถ่างยิ่งขึ้นไปอีก รายงานจาก OECD ด้านผลกระทบของนโยบายการพัฒนาด้านการค้าการลงทุนของประเทศสมาชิกพบว่า GDP ที่เพิ่มขึ้น 0.20 เปอร์เซนต์แลกมาด้วยการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองของคนชายขอบในอัตราที่เพิ่มขึ้น 23 เปอร์เซนต์ (Wandell, 2012)

กระนั้นก็ตามแม้มีความตระหนักรู้เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับอันตรายและผลที่ตามมาของการทำลายล้างสิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรอย่างบ้าคลั่งในสังคมที่ขับเคลื่อนโดยตลาด (market) แต่ทว่าผู้คนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับผู้กำหนดนโยบายยังคงยึดมั่นในฐานคิดเดิมที่มองปัญหาวิกฤติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเพียง “ปัญหาหนึ่ง” ในหลาย ๆ ปัญหา กล่าวคือเราริวกังวลเป็นอย่างมากเกี่ยวกับการป้องกันประเทศ เช่นผู้กำหนดนโยบายกังวลว่ารถถังบางชนิดมันล้าหลังไปประสิทธิภาพในการเผชิญกับศัตรูอาจลดลง หรือปืนบางชนิดอัตราการยิงต่อวินาทีต่ำไป ด้วยเหตุนี้จึงทุ่มงบประมาณเป็นจำนวนมากเพื่อลดความกังวลดังกล่าว

หรือประเทศต้องการรายได้จากการท่องเที่ยว รัฐบาลจึงทุ่มเทงบประมาณในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้แก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและทุ่มเทงบประมาณมหาศาลเพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวในงานโรดโชว์ทั่วโลก ในขณะที่น้ำและคุณภาพของอากาศเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับชีวิต ทั้งคนรวยและคนจนไม่อาจมีชีวิตที่ดีได้ถ้า 2 สิ่งนี้มีปัญหา แต่เราได้ทุ่มงบประมาณในสัดส่วนที่รองรับกับความสำคัญในการรักษาสิ่งสำคัญอย่างยั่งยืนไว้ มีพิกัดต้องพูดถึงว่าการลงทุนใด ๆ หรือนโยบายสาธารณะใด ๆ จะต้องดำเนินไปในกรอบของการรักษาสิ่งสำคัญนี้เช่นกัน เหตุการณ์ฝุ่น PM 2.5 ในปี 2562 ก่อนการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ย่อมเป็นข้อพิสูจน์อย่างดีต่อวิกฤติดังกล่าวที่ทั้งคนรวยและคนจนล้วนต้องประสบกับโรคทางเดินหายใจเท่าเทียมเสมอกัน วิกฤติในระดับความเป็นความตายนี้มิได้ก่อให้เกิดการคิดในเชิงการปฏิวัติกระบวนทัศน์ที่มองปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาใจกลาง โดยปัญหาอื่น ๆ ต้องถูกแก้ไขโดยเอาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวตั้ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือปัญหาอื่น ๆ จะต้องได้รับการแก้ไขภายใต้กรอบคิดของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง (Foltz, n.d., อ้างถึงใน Yusuf, 2016)

ธรรมชาติและความหมายของมนุษย์ในโลกทัศน์อิสลาม

ถึงเวลาแล้วที่จะต้องสถาปนาความหมายใหม่แก่มนุษย์และโลกที่เราอาศัยอยู่ ก่อนการปฏิวัติทางปัญญาและเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในตะวันตก ธรรมชาติของมนุษย์และความหมายของโลกมิได้เลวร้ายและด้อยค่าเช่นนี้ มนุษย์มิได้ถูกลดค่าเป็นเพียงสัตว์หากแต่มนุษย์คือ “สิ่งมีชีวิตทางจิตวิญญาณ (Man is spiritual being)” หรือในอีกแง่หนึ่งคือ มนุษย์ได้รับการสถาปนาให้เป็น “สิ่งมีชีวิตทางจริยธรรม (Man is

ethical being)” จาริตทางความคิดที่สืบทอดและระบบความรู้ที่ได้สั่งสมมาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ชี้ว่า มนุษย์มีความสูงส่งแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เนื่องจากโดยธาตุแท้แล้วมนุษย์คือจิตวิญญาณ (spiritual) ธรรมชาติของมนุษย์คือคุณธรรมและความรับผิดชอบ (ethical) นั่นคือ แก่นแท้ (essence) ของมนุษย์คือจิตวิญญาณซึ่งมีลักษณะเอียงไปทาง (disposition) การแสวงหาความสูงส่งทางจริยธรรม (ethic) และความเป็นเหตุเป็นผลโดยระบบเหตุผลดังกล่าวปฏิบัติการอยู่ภายใต้ขอบเขตของมาตรฐานทางจริยธรรม ขณะที่ร่างกายอันมีลักษณะร่วมกับสัตว์นั้นเป็นเพียงอุปาทานเหตุ (accidental) และมีลักษณะตรงข้ามกับจิตวิญญาณ กล่าวคือมีผัสสะ (senses) ที่มีลักษณะเอียงไปทางการตามอารมณ์ใฝ่ต่ำและความไร้เหตุผลอันเกิดจากการชักนำของอารมณ์ดังกล่าว Sayyid Naquib al-Attas (1931) นักปรัชญาอิสลามสายจาริตคนสำคัญของโลกมาเลเซียชี้ว่า จิตวิญญาณของมนุษย์ประกอบไปด้วยส่วนที่เป็น นัฟอัลนาฎิเกาะห์ (naf al-Natiqah) หรือส่วนที่เป็นเหตุผล อันมีธรรมชาติอันบริสุทธิ์ (fitrah) ซึ่งได้ให้สัญญากับอัลเลาะห์ ﷻ ก่อนที่จะลงมาใช้ชีวิตในโลกนี้ (อัลกุรอาน 7: 171) และส่วนที่เป็นนัฟอัลฮาวานียะห์ (naf al-Hayawaniyyah) อันเป็นส่วนที่มีธรรมชาติของสัญชาตญาณแบบสัตว์ซึ่งมีหน้าที่ในการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่รอดของมนุษย์ al-Attas ชี้ว่ามุสลิมผู้ยอมตนต่ออัลเลาะห์ ﷻ คือผู้ที่ฝึกฝนให้นัฟอัลนาฎิเกาะห์ควบคุมนัฟอัลฮาวานียะห์และนัฟอัลนาฎิเกาะห์จะต้องครองอำนาจสูงสุด (reign supreme) เสมอ อย่างไรก็ตามชี้ว่า มนุษย์จะไม่ต่างจากสัตว์ถ้าพวกเขาไม่ได้ใช้สติปัญญาและประสาทสัมผัสเช่น หู ตา ที่พระองค์อัลเลาะห์ ﷻ ได้ให้ติดตัวมาทำความเข้าใจ คิด ใคร่ครวญถึงผู้สร้างสรรค์ (อัลกุรอาน 7:179)

ความคิดเรื่องความสูงส่งและความเป็นเกียรติของมนุษย์เนื่องด้วยมนุษย์มีจิตวิญญาณที่มุ่งไปสู่ความดี ความมีเหตุผลที่ควบคุมด้วยศีลธรรม และการที่อัลเลาะห์ ﷻ ได้ยืนยันถึงความเป็นเกียรติของมนุษย์ด้วยการให้บรรดามาลาอิกัตและอิบลิสทำการชูญุด (ก้มกราบ) ต่อมนุษย์ (อัลกุรอาน 2:34; 18:50) หรือการที่อัลเลาะห์ ﷻ ได้กล่าวว่าพระองค์ได้ให้เกียรติแก่นบีอาดัม (อัลกุรอาน 17:70) เป็นการยืนยันถึงสถานะอันสูงส่งและมีเกียรติของมนุษย์ในระบบคติอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาว่าวิญญาณของมนุษย์เป็นวิญญาณที่ถูกเป่ามาจากส่วนหนึ่งของอัลเลาะห์ ﷻ (อัลกุรอาน 15:29; 38:72; 32:9) อย่างไรก็ดีเงื่อนไขที่พ่วงมากับความสูงส่งและความเป็นเกียรติดังกล่าวนี้คือมาตรฐานทางจริยธรรมที่ความหยิ่งยะโส ความโลภ และความต้องการอันไม่สิ้นสุด อันเป็นพลังขับเคลื่อนไปสู่การทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่มีที่ทางในระบบคติอิสลาม

ด้วยคุณสมบัติที่สูงส่งและมีเกียรติของมนุษย์นี้เอง ที่ทางของมนุษย์ในโลกนี้จึงถูกจัดวางและได้รับการมอบหมายหน้าที่ให้เป็นตัวแทนของอัลเลาะห์ ﷻ บนหน้าแผ่นดินหรือ คอลีฟะฮ์ (Khalifah) การมีฐานะเป็นคอลีฟะฮ์ทำให้มนุษย์มีความรับผิดชอบต่อโลกหรือต่อสิ่งถูกสร้าง ดังนั้นความหมายของโลกจึงไม่ได้มีลักษณะเป็นเพียงสสารหรือวัตถุที่ไร้จุดหมายและตัดขาดจากมนุษย์หรือมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะทาสผู้รับใช้ นาย หากแต่โลกมีจิตวิญญาณเป็นของตนเอง และมีระบบยังชีพ (Earth's life-support systems) ทั้งเพื่อตัวเองและเพื่อมนุษย์ อันที่จริงแล้วอัลเลาะห์ ﷻ ทรงสร้างโลกให้มีความอบอุ่นปลอดภัยเปรียบดั่งบ้านของมนุษย์ ดังที่พระองค์ได้กล่าวไว้ในอัลกุรอาน (2:22) ความว่า:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

[البقرة: 22]

“พระองค์ทรงบันดาลแผ่นดินให้เป็นพื้นราบ สำหรับพวกเจ้า (จักได้ใช้เป็นที่อยู่และประกอบอาชีพ) และ (บันดาล) ท้องฟ้าให้ (ปกคลุมประหนึ่ง) เป็นหลังคา พระองค์ทรงหลั่งน้ำฝนจากผากฟ้า แล้วพระองค์ได้บันดาลให้ผลออกมาเพราะมันซึ่งผลไม้นี้ต่าง ๆ เพื่อเป็นปัจจัยยังชีพสำหรับพวกเจ้า จงอย่าทำสิ่งเทียบเทียมแก่อัลเลาะห์โดยพวกเจ้าก็รู้ดี (ว่าอัลเลาะห์ไม่มีสิ่งใดเทียบเทียมพระองค์)”

อุสมาน บากา ชีว่า ฟิรอช (فراش) ในโองการดังกล่าวนี้ให้ความหมายรวมถึงเก้าอี้ยาวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเฟอร์นิเจอร์ในบ้านของมนุษย์ นอกจากนั้นความหมายของคำว่าฟิรอชที่บ่งบอกถึง “สิ่งที่วางราบอยู่บนพื้น” เมื่อมองในมิติของหน้าที่ การใช้งาน (function) ยังหมายรวมถึงเตียงที่ผู้อาศัยในบ้านใช้นอนอีกด้วย ขณะที่คำว่า บินาอ์ ให้ความหมายรวมถึงหลังคาเพื่อปกคลุม อุสมาน บากา สรุปว่าทั้งสองคำสำคัญดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงมนต์ทัศน์เกี่ยวกับโลกที่เปรียบดั่งบ้านในระบบคติอิสลาม (Bakar, 2016, อ้างถึงใน Yusuf, 2016) การทำลายโลก ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือการทำลายบ้านของตัวเอง และเมื่อมนุษย์ทำลายบ้านของตัวเองด้วยน้ำมือของตัวเอง ผลที่เกิดขึ้นคือความเสื่อมโทรมและความวิบัติอันเกิดแก่มนุษย์ ดังที่อัลเลาะห์ ﷻ ได้กล่าวไว้ในอัลกุรอาน (30:41) ซึ่งสมควรยกมาแสดงไว้ ณ ที่นี้ความว่า:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ
لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

[الروم: 41]

“ความเลื่อมโทรมได้ปรากฏขึ้นแล้ว
ในภาคพื้นดินและภาคพื้นทะเล เพราะการ
พากเพียรไว้โดยฝีมือของมนุษย์เอง เพื่อ
พระองค์จะได้ให้พวกเขาลิ้มรส (ของการ
ลงโทษจาก) สิ่งที่พวกเขาได้ปฏิบัติไว้เพื่อพวก
เขาจะได้กลับคืน (สู่พระองค์)”

หากไม่มีการรื้อฟื้นและสถาปนาความหมายของ
ความเป็นมนุษย์และความหมายหรือธรรมชาติของโลก
และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และโลกเสียใหม่
โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหมายอันเกิดจากคุณูปการใน
ระบบคิดอิสลามดังที่แสดงไว้ข้างต้นโดยสร้างโลกทัศน์
และความรู้จากความหมายนั้น ระบบความรับผิดชอบ
ทางจริยธรรม (ethic) อันเป็นรากฐานของความ
รับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility) จะไม่
สามารถเกิดขึ้นได้ หรือถ้าเกิดขึ้นก็เป็นเพียงระบบพูดแต่
ปาก (lip service) ที่ปราศจากรากฐานทางความคิดและ
การตกผลึกทางปัญญา และท้ายที่สุดจะไม่สามารถสร้าง
ผลกระทบใด ๆ ทั้งในเชิงตัวบุคคลและในเชิงโครงสร้าง
เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพวิกฤติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
และวิกฤติทางสังคมอันเป็นผลมาจากวิกฤติข้างต้น

**ความรับผิดชอบต่อสังคม (social respon-
sibility) ในฐานะคุณค่าเชิงจริยธรรม (Ethical):
คุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์ในการปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**

ความรับผิดชอบต่อสังคมมีลักษณะเป็น
กรอบคิดทางจริยธรรมอันหนึ่งที่ชี้ว่าปัจเจกบุคคลมี
ความรับผิดชอบต่อที่จะต้องร่วมมือกับสมาชิกคนอื่น ๆ

หรือองค์กรอื่น ๆ เพื่อประโยชน์แก่สังคมโดยรวม
(Social responsibility is an ethical framework and
suggests that an individual has an obligation to
work and cooperate with other individuals and
organizations for the benefit of society at large)
(Dove, 2006) โดยความรับผิดชอบดังกล่าวมีลักษณะ
เป็นคุณสมบัติเชิงบวกซึ่งจะเกิดขึ้นได้ในระดับปัจเจก
บุคคลเมื่อ ผู้ นั้นตระหนักถึงธรรมชาติของความเป็น
มนุษย์ที่มีมาตรฐานความรับผิดชอบต่อทางจริยธรรมดังที่
กล่าวไว้ข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการตัดสินใจที่ไม่
กระทำเมื่อตระหนักว่าจะส่งผลให้ประโยชน์โดยรวม
เสียหายเช่นการตัดสินใจหรือตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะไม่
ใช้ถุงพลาสติก กล่องโฟม ฯลฯ หรือการริเริ่มกระทำ
(ด้วยตัวเองหรือร่วมมือกับผู้อื่น) เมื่อตระหนักว่าทำให้
เกิดประโยชน์และปกป้องสังคมจากความเสียหาย เช่น
การร่วมกันของคนในชุมชนในการรักษาแม่น้ำลำคลอง
หรือป่าชายเลนอันเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ทะเล เป็น
ต้น ส่วนความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับองค์กรยังมี
ความหมายต่อประโยชน์ของสังคมเนื่องจากองค์กรมี
พลังทรัพยากรและความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร
หรือมีทรัพยากรอยู่ในครอบครองในปริมาณมากกว่า
ปัจเจกบุคคล การตัดสินใจขององค์กรจึงมีผลต่อการสร้าง
หรือทำลาย (make or break) ประโยชน์ของสังคมใน
ระดับกว้างขวางและส่งผล ระยะยาวกว่า หาก
“กระบวนการตัดสินใจ (decision making process)”
มิได้เป็นกระบวนการที่ดำเนินอยู่ในกรอบของความ
รับผิดชอบต่อทางจริยธรรมองค์กร และเมื่อพิจารณาถึง
ลักษณะขององค์กรซึ่งไร้จิตวิญญาณและย่อมไม่มี
ความรู้สึกใด ๆ ต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจ
นั้น จริยธรรมแห่งความรับผิดชอบต่อองค์กรจึงมีความ
จำเป็นอย่างยิ่งยวดถ้าสังคมต้องการรอดพ้นจากหายนะ

ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กำลังสืบสานสร้าง
ความเสียหายแก่ชีวิตผู้คนอยู่ในปัจจุบันและมีความ
รุนแรงขึ้นในอนาคต

แนวคิดเรื่อง คอสิฟะฮ์ ในระบบคิดอิสลาม
ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นสามารถนำมาปรับใช้เป็นกรอบทาง
จริยธรรมแห่งความรับผิดชอบต่อสังคมที่ได้มีการสร้าง
รากฐานในเรื่องธรรมชาติและค่านิยมของมนุษย์ดังที่
กล่าวไว้ข้างต้น นอกจากนั้นกฎของการไม่ก่ออันตราย
ต่อตัวเองและผู้อื่น (قاعدة لا ضرر ولا ضرار) ในหลัก
นิติศาสตร์อิสลามยังสามารถใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญ
ในการสร้างมาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคมได้อย่าง
ชัดเจนอีกด้วย (Kamali, 2010).

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)

สหประชาชาติ (UN) ได้พัฒนารอบทาง
จริยธรรม (moral frame-work) ขึ้นโดยเรียกว่า
เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือเรียกสั้น ๆ ว่า SDGs
เพื่อให้องค์กรของรัฐและทุกองคพวยขององค์กรและ
ทุกภาคส่วนขับเคลื่อนการพัฒนาไปในกรอบเดียวกัน
โดยมีการตั้งเป้าหมายหลัก 17 เป้าหมาย ประกอบไป
ด้วย 169 เป้าหมายหรือเป้าประสงค์ย่อยที่เชื่อมโยง
เกื้อหนุนกันโดยสามารถจัดแบ่งเป้าหมายดังกล่าว
ออกเป็น 5 ด้าน คือ ด้านผู้คน (People) ด้านสภาวะ
ของโลก (Planet) ด้านความมั่งคั่ง (Prosperity) ด้าน
สันติภาพ (Peace) และด้านการสร้างความเป็นหุ้นส่วน
ซึ่งกันและกัน (Partnership) หรือเรียกว่า 5Ps และได้มี
การพัฒนาตัวชี้วัด 241 ตัวชี้วัด เพื่อวัดการขับเคลื่อน
ไปสู่การบรรลุเป้าหมายนั้นให้ได้ภายในปี 2030 การ
ตั้งเป้าหมายดังกล่าวเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาที่
ผ่านมาซึ่งก่อให้เกิดการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
อย่างรุนแรง กว้างขวางและสร้างผลกระทบต่อสังคมไม่

เฉพาะในเชิงสุขภาพหรือสภาวะของปัจเจกบุคคลเท่านั้น
หากแต่ยังส่งผลโดยตรงไปยังความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน
(People and Partnership) ในชุมชนและการสร้าง
สันติภาพของภูมิภาคและสันติภาพ (Peace) ของโลก
ด้วย

การขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่
ยั่งยืน (SDGs) ด้วยการสร้างกรอบทางจริยธรรมและได้มี
การลงนามร่วมกันของประเทศสมาชิกเพื่อขับเคลื่อน
ไปสู่เป้าหมายตามกรอบดังกล่าวนี้ถือเป็นความพยายาม
ในระดับโลกในการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม
(social responsibility) ร่วมกัน อย่างไรก็ตามกรอบ
ทางจริยธรรมดังกล่าวไม่อาจดำรงตั้งมั่นอยู่ได้อย่าง
แข็งแกร่ง (มีพิกัดต้องพูดถึงการบรรลุเป้าหมาย) ถ้า
ความหมายและธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติโลก
ซึ่งเป็นรากฐานของมโนทัศน์เรื่องความรับผิดชอบต่อ
จริยธรรม (Ethical) ไม่ได้ได้รับการรื้อฟื้น ตั้งคำถาม
ตลอดจนสืบค้นที่มาที่ไปอย่างถึงแก่นและประกอบสร้าง
มโนทัศน์ดังกล่าวขึ้นมาใหม่ซึ่งมองมนุษย์ด้วยสายตา
อย่างใหม่ที่เห็นว่ามนุษย์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตทางจิตวิญญาณ
ที่มีความรับผิดชอบต่อทางจริยธรรมเป็นแก่นแท้ มนุษย์
มีความประเสริฐสูงส่ง ขณะที่โลกมีจิตวิญญาณและ
ระบบชีวิตเป็นของตัวเอง โดยที่มนุษย์ปฏิบัติต่อ
โลกและสิ่งมีชีวิตอย่างเท่าเทียม เห็นอกเห็นใจ
(compassionate) เสมือนหนึ่งที่ว่าพวกเขาปฏิบัติต่อ
เพื่อนมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณและความรู้สึกเช่นเดียวกัน
โดยระบบคิดอิสลามสามารถตอบโต้และสามารถเป็น
ผู้นำในการสร้างความหมายและกรอบมาตรฐานทาง
จริยธรรมเพื่อเป็นรากฐานอันแข็งแกร่งในการขับเคลื่อน
การปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยของการ
ครอบงำและการทำลายจากตะวันตก การฟื้นฟูดังกล่าว
นี้เป็นการยืนยันถึงสัจธรรมของอิสลามอันเป็นศาสนา

ที่มาจากพระเจ้าและยืนยันว่าคำสอนของอิสลามมิได้ยังประโยชน์แก่มนุษย์เท่านั้น หากแต่ยังประโยชน์ ปกป้องคุ้มครอง สรรพสิ่งบนหน้าแผ่นดิน (planet earth) อีกด้วย

สรุป

วิกฤติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษยชาติกำลังเผชิญร่วมกันในขณะนี้ เป็นวิกฤติเชิงคุณค่าและจริยธรรม (moral crisis) ที่มีรากฐานมาจากการประกอบสร้างความหมายของมนุษย์และความหมายหรือธรรมชาติของโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ การประกอบสร้างความหมายนี้เกิดจากการปฏิบัติทางปัญญาในยุโรปเมื่อต้นศตวรรษที่ 17 ที่ได้ลดเกียรติ ศักดิ์ศรี คุณค่า และตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในโลกและจักรวาล โดยตามความหมายนี้มนุษย์ถูกจัดประเภทให้อยู่ในสปีชีส์ของสัตว์ นอกจากนี้ยังยกระดับสัญชาตญาณของสัตว์ที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ให้กลายเป็นธรรมชาติและแก่นแท้ของความ เป็นมนุษย์อีกด้วย ขณะที่โลกและสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลก

มิได้มีความหมายหรือความสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศีลธรรมและจริยธรรมของมนุษย์อีกต่อไป ผลจากการสร้างความหมายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดมนุษยประเภทเดียวกับสัตว์ที่มีความพึงพอใจอันไม่สิ้นสุดเป็น ที่ตั้งขับเคลื่อนด้วยความโลภ จนได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนเกิดวิกฤติอย่างแสนสาหัสขึ้นในปัจจุบัน

ด้วยวิกฤติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเนื้อแท้แล้วเป็นวิกฤติทางจริยธรรมของมนุษย์ โลกทัศน์และระบบคิดอิสลามอันมีรากฐานทางจริยธรรมที่แข็งแกร่งสามารถเป็นแหล่งความรู้ ระบบคิด และระบบมาตรฐานความรับผิดชอบทางจริยธรรมเพื่อเป็นรากฐานในการขับเคลื่อนการแก้ไขวิกฤติดังกล่าว การฟื้นฟูโลกทัศน์และความหมายของมนุษย์ในระบบคิดอิสลามจะทำให้การปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่เป็นเพียงวาทกรรม หากแต่จะสร้างทางออกต่อปัญหาดังกล่าวได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Al-Attas, S. N. (1993). *Islam and Secularism*. ISTAC.
- Ansari, M. I. (1995). Islamic Perspective on Sustainable Development. *The American Journal of Islamic Social sciences*, 11(3), 394.
- Bakar, O. (2016). Understanding the Challenge of Global Warming in the Light of the Qur'anic Idea of Earth as Our only Planetary Home. In I. Yusuf (ed.), *A Planetary and Global Ethics for Climate Change and Sustainable Energy*. (117-141). Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Bluntschli, J. K. (2000). *The theory of State*. Batoche Books.
- Dove, M. (2006). Indigenous People and Environmental Politics. In *Annual Review of Anthropology*, 35, 32.
- Eaton, C. G. L. (1993). Islam and the Environment. In *Islamica: The Journal of the London School of Economic and Political Science*, 1(2), 18-19.

- Foltz, R. (2016). The Environmental Crisis and Global Violence: A matter of Misplaced values. In I. Yusuf (ed.,). *A Planetary and Global Ethics for Climate Change and Sustainable Energy*. (21-35). Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Kamali, M. H. (2010). *The Right to Education, Work and Welfare in Islam*. The Islamic Texts Society.
- Nasr, S. H. (1968). *The Encounter of Man and Nature: The Spiritual Crisis of Modern Man*. Allen and Unwin.
- Nelson, R. (2001). *Economic as Religion*. Penn State Press.
- Sardar, Z. (1989). *An Early Crescent: The Future of Knowledge and Environment in Islam* (eds.). Mansell.
- Wandell, B. (2012). *Home Economics*. San Francisco: North Point Press. Kant, I. (n.d.) What is Enlightenment. สืบค้น 10 ตุลาคม 2564, จาก <http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html>
- New York Times. [nytimes/status/1395054191152934920](https://www.nytimes.com/status/1395054191152934920) (สืบค้น 18 กันยายน 2564)
- Voice Online. (2021, 15 Aug). ญี่ปุ่นเตือนภัยฝนระดับสูงสุด แฉอพยพตัวแสบ 2 คน. สืบค้นจาก <https://www.voicetv.co.th/read/1qRn481iU?fbclid=IwAR33VRRLsRdj6Morwxv6mVnPJw7FtR7xZq2p-n3xaYdAC2yLRGhGHZQxn4E>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สืบค้นจาก <https://sdgs.nesdc.go.th/>